

ПРО ФУНКЦІЇ УРБАНОНІМІВ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (41).

УДК 811.161.2'373.22(477.87)

DOI: 10.24144/2663-6840/2019.1(41).83–86

Негер О. Про функції урбанонімів; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Анотація. У статті вперше подано детальний аналіз функцій урбанонімів; розглянуто наявні загальноприйнятні концепції; з'ясовано специфіку функцій урбанонімів у контексті функціонування топонімів; виділено основні (номінативну і характеристичну) та факультативні (ідеологічну й асоціативну) функції.

Ключові слова: урбаноніми, функції урбанонімів, номінативна функція, характеристична функція, ідеологічна функція, асоціативна функція.

Постановка проблеми. Урбаноніми поки що належать до слабо вивченого прошарку топонімів, і досі залишаються нез'ясованими чимало теоретичних питань функціонування їх у мові. До таких, зокрема, належить проблема визначення функцій урбанонімних назв, що знаходить дуже різне і суперечливе трактування у дослідників.

Аналіз досліджень. За останні десятиліття з'явилося багато праць, у яких ці назви є предметом дослідження, пор.: [15; 5; 10; 6; 11]. Дослідники вивчають семантичні групи урбанонімів, динаміку розвитку урбанонімної системи як окремих міст, так і певної країни, з'ясовують, яке саме семантичне наповнення терміна урбанонім. Однак досі функції цих одиниць не знайшли повного і глибокого висвітлення.

Мета статті. Розглядаючи питання функціонування урбанонімів, ми ставимо собі за мету з'ясувати, для чого вони виникають, існують, трансформуються, тобто визначити роль цих найменувань у житті мови та суспільства.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи роль урбанонімів у мовній системі, потрібно передусім відштовхуватись від того, що вони є власними назвами. Отже, основною функцією цих одиниць є номінативно-диференціююча [див., напр., 3]. Її можна було б назвати первинною, іманентною, такою, яка надається словам вже лише тому, що вони появились у мові як оніми. Ю. Карпенко зазначає: «Перш за все, називна сила – це та глибинна ознака семантичної структури, яка приховано присутня у кожній назві і лежить в основі всіх відмінностей семантико-денотативно-граматичного характеру, що експліцитно виявляються в мовленні» [2, с. 53].

Однак система власних назв поділяється на підсистеми, кожна з яких має свою специфіку. Ця специфіка полягає у природі, функціонуванні, структурі онімів.

Простежуючи еволюцію урбанонімів від офіційних до неофіційних, можна відмітити специфіку їх функціонування. Дослідник Ю. Карпенко дійшов висновку, що крім основної, так званої номінативно-ідентифікаційно-диференціюючої функції, власні назви виконують допоміжні – інформаційну та емоційну [див. 3, с. 12]). Відповідно до цього можна було б виділити такі факультативні функції урбанонімів, як ідеологічна, асоціативна (естетична

та емотивна) та характеристична. Під факультативними ми розуміємо такі функції, які «синхронічно ... актуалізуються лише в частині власних назв, а в інших існують в прихованому вигляді, як потенційна можливість» [там само, с. 12]. Ідеологічна та характеристична функції, очевидно, є різновидами інформаційної. У випадку офіційних урбанонімів йдеться про конкретний вид інформації – характеристика об'єкта та відображення певної ідеології.

Тому вважаємо, що, аналізуючи урбаноніми, які є більш звуженим поняттям, ніж просто власна назва, потрібно надавати перевагу термінам ідеологічна і характеристична функції, оскільки вони точніше відображають специфіку офіційного називання.

Ідентифікація певної частини міського чи сільського простору зумовлюється бажанням зорієнтувати людину у населеному пункті та його околицях. У зв'язку з цим існують намагання виділити адресну функцію [8, с. 6]. Спочатку «адресація» вулиці відбувалась несвідомо, в міру виникнення потреби. Але урбанізація суспільства призводить до того, що лінійний об'єкт отримує назву не після певного часу свого існування, а одночасно зі своєю появою або навіть трохи раніше (пор. вул. *Проектна, Проектна 1, Проектна 2* тощо). «Ономастична номінація вибірково по відношенню до всіх іменованих об'єктів, крім людей та місць, де вони живуть. І ті, й інші обов'язково мають свої назви. Інші об'єкти отримують назви в міру суспільної необхідності» [13, с. 25]. Дослідниця М. Імричова зауважує: «Основною їх (тобто урбанонімів) функцією є полегшити орієнтацію у сплетінні великої кількості міських вулиць» [14, с. 108].

Аналізуючи первинні назви, утворені переважно як характеристики зовнішнього вигляду вулиці або вказівки на певний відомий і важливий об'єкт, що знаходиться на ній чи біля неї, можна спостерегти, як суспільство намагалось виділити ті ознаки вулиці, які би могли легко зорієнтувати людину у міському просторі. Проте, на нашу думку, при цьому не можна приписувати урбанонімам орієнтаційну чи адресну функції, які швидше є виявом ідентифікуючої функції.

На відміну від офіційних, неофіційні урбаноніми проявляються спонтанно, їх виникнення носить необов'язковий характер, проте при цьому вони виконують ту ж номінативну функцію.

При визначенні диференціюючої функції як основної для урбанонімів, кваліфікація характеристичної як факультативної нам видається не зовсім правильною. З початку своєї появи назви вулиць, кутків села, мікрорайонів, полів, урочищ були покликані охарактеризувати об'єкт для його легшої ідентифікації у просторі. Появляються найменування, що характеризують вулицю за професійним заняттям її мешканців (вул. *Гончарська, Чоботарська, Вовняна*), виглядом (вул. *Широка, Вузька, Велика*), за відношенням до штучного об'єкта, розташованого на ній чи неподалік (вул. *Базарна, Замкова, Млинна*), до природного об'єкта (вул. *Лісова, Польова, Озерна, Полонинська*) тощо. При цьому навіть відантропонімні утворення слугували засобом характеристики (пор. вул. *Попри Стрішку* – тобто та, на якій була розташована садиба Стрішки). Подібні найменування виникають як результат бажання мешканців диференціювати об'єкти за рахунок їх характеристики. Тобто характеристична функція виступала не такою, яка актуалізується в частині назв, а такою ж іманентною прикметою урбанонімів, як і номінативна. Відштовхуючись для визначення факультативності функції від опозиції «функція, яка стосується деяких назв (факультативна) / що стосується усіх назв (основна)», ми кваліфікуємо характеристичну функцію як основну (поруч з номінативною) для неофіційної урбанонімії. Причому цю функцію виконують як характеристичні назви (пор. вул. *Мала*), так і асоціативні (пор. вул. *Гуркаловця* – від діал. *гурка* – «вид ковбаси», характеристика форми об'єкта). Останні, крім основних номінативної та характеристичної, виконують факультативну асоціативну функцію. Згодом, за рахунок появи ідеологічних назв, характеристична функція відходить на периферію офіційних урбанонімів, продовжуючи бути домінуючою у сфері неофіційної урбанонімії. Будь-яка онімна підсистема прагне до формування «чистих» власних назв – позбавлених будь-якої семантики, асоціативних на шарувань, виконуючих виключно номінативну функцію. Здатність до утворення таких одиниць свідчить про віддаленість цієї підсистеми від системи апелятивів. Адже, як відомо, чіткої межі між загальними і власними назвами немає. Важливість характеристики при утворенні неофіційних урбанонімів та збереження ними цієї функції впродовж усього існування свідчить про близькість їх до апелятивів.

Факультативна ідеологічна функція пов'язана з існуванням у топонімії так званих меморіальних, комеморіальних назв, або назв-присвят [2, с. 86; 9, с. 124; 7, с. 78] та назв-ушанувань.

Ми цілком усвідомлено виділяємо меморіальні назви та назви-ушанування як різні групи (хоча більшість дослідників вважають ці терміни синонімами), оскільки перші об'єднують урбаноніми, утворені від прізвищ осіб, яким не просто віддається знак пошани (як у другій групі), а метою яких є залишити у пам'яті нащадків ту чи іншу особистість, подію чи дату, що вже відійшли у минуле, але, на думку номінаторів, гідні увіковічення. У той час як назви-ушанування покликані віддати шану професіям, які відбивають суспільну орієнтацію в момент

номінації, різним географічним об'єктам, націям і загалом створюють дуже чітку картину пріоритетів та уподобань суспільства. Проте і перші, і другі виконують одну функцію – відображають ідеологію певного суспільства на певному етапі його розвитку. Основу так званих пам'ятних найменувань (меморіальних) складають відантропонімні утворення, тоді як більшість назв-ушанувань за своїм походженням є апелятивами. У цьому виражається еволюція ідеологічної функції власних назв міських географічних об'єктів: спочатку вони увіковічують відомих місцевих земельних власників, потім – видатних осіб пануючої держави, згодом – з появою політично забарвлених апелятивів – мотиваційна база ідеологічних назв значно розширюється і перестає бути прерогативою антропонімів.

Ю. Карпенко пропонує виділяти факультативну емоційну функцію власних назв, пов'язану з відображенням у них людських емоцій [3, с. 13]. Сам термін передбачає появу у мовця певних емоцій – позитивних чи негативних. Проте назви вул. *Магнолій* чи *Малинової* викличуть швидше певне естетичне задоволення, ніж просто емоції. Спільне для так званих емоційних та естетичних назв – намагання викликати в уяві мовця певні асоціації.

Тому вважаємо, що стосовно урбанонімів потрібно надавати перевагу терміну асоціативна функція. Вона пов'язана з прагненням суспільства відобразити у назвах певні естетичні уявлення та поняття, які зумовлюють появу позитивних емоцій. Існують намагання окремих дослідників виділити рекламну функцію урбанонімів, причому їй надається основна роль [див. 11]. Проте, на нашу думку, рекламна функція, яка спрямована на «створення позитивного образу об'єкта в очах потенційного власника» [там само, с. 161], є лише виявом асоціативної. Ідентичну функцію виконували назви поселень у Росії XIX ст. із позитивним забарвленням, однак Ю. Карпенко кваліфікує її як емоційну. Адже при визначенні специфіки функціонування власних назв потрібно брати до уваги релевантну ознаку, а не один із її виявів. Саме тому стосовно урбанонімів ми надаємо перевагу терміну асоціативна функція. Вона виступає факультативною, маргінальною по відношенню до основної номінативної.

Асоціативна функція була і є факультативною як для давно сформованої системи неофіційних урбанонімів, так і для відносно молодих офіційних назв [див. 4, с. 108]. Очевидно, це було зумовлено початковим розвитком назв територіального членування міського простору як мікротопонімних найменувань, для яких образність як відтінок характеристики була завжди характерною прикметою. За той час урбанонімія пережила певну еволюцію. Проте після виходу офіційної урбанонімії з розряду мікротопонімії вона не позбулася здатності викликати у мовця певні позитивні асоціації.

На думку російської дослідниці В. Беленької, естетика подібних найменувань досить відносна, позаяк «експресивність назв перестає відчуватись, внутрішня форма з роками стирається і назва функціонує уже як етикетка» [1, с. 22]. Хоча, з іншого

боку, так само можна сказати, що у назвах стирається й ідеологічне забарвлення, адже багатьма мешканцями Тячева назва вулиці *50 Років Жовтня* сприймається просто як маркер певного міського лінійного об'єкта, а не як уславлення певної події. Усі топоніми тяжіють до позбавлення зайвої понятійності, проте різниця між ідеологічними та асоціативними назвами полягає в тому, що перші в силу своєї пов'язаності з тим чи іншим політичним режимом постійно переосмислюються, у зв'язку з чим їхнє етимологічне значення не стирається. Тоді

як естетичні і так звані позитивні назви відображають поняття вічні і переосмислення, а відтак і актуалізації семантики не потребують. Тому експресивність останніх і недовговічна.

Висновки. Отже, основною функцією усіх урбанонімів є номінативно-ідентифікуюча. Для неофіційної урбанонімії як основну ми також виділяємо характеристичну функцію. Відповідно для іншої групи факультативними виступають ідеологічна, асоціативна (естетична й емотивна) та характеристична.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беленькая В.Д. Топонимы в составе лексической системы языка. М.: Изд-во МГУ, 1969. 168 с.
2. Карпенко Ю.А. О синхронической топонимике. Принципы топонимики. Под ред. В.А.Никонова и О.Н.Трубачева. М.: Наука, 1964. С. 45 – 86.
3. Карпенко Ю. О функциях собственных имен. *Spoločenske fungovanie vlastnych mien: VII slovenska onomasticka konferencia (Zemplinska širava 20 – 24 septembra 1976): Zbornik materialov*. Bratislava: Veda, 1980. S. 9 – 16.
4. Лобода В.В. Вплив антропонімії і гідронімії на творення сучасної ойконімії Північного Причорномор'я. *Питання ономастики Південної України*. К.: Наукова думка, 1974. С. 07 – 112.
5. Ляшенко Р. Динаміка урбанонімів пізньозаселеного регіону України (на матеріалі Кіровоградщини). *Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка*. 2003. С. 129 – 132.
6. Мезенко А. Урбанонимия Белоруссии: Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Минск, 1991. 35 с.
7. Морозова М.Н. Словообразовательные типы названий географических объектов Москвы (по данным справочника 1964 г. «Улицы Москвы»). *Микротопонимия*. Под ред. О.С. Ахмановой. М.: Изд-во МГУ, 1967. С. 71–80.
8. Никонов В.А. Научное значение микротопонимии. *Микротопонимия*. Под ред. О.С. Ахманова. М.: Узд-во МГУ, 1967. С. 5 – 14.
9. Першина Н.В. О путях формирования ойконимии Донбасса советского периода. *Питання ономастики південної України*. К.: Наукова думка, 1974. С. 122 – 124.
10. Разумов Р. Названия жилых комплексов — новая разновидность урбанонимов. *Ономастика Поволжья: Матер. X междунар. конф.* Уфа, 12 – 14 сент. 2006 г. Уфа: Изд-во БГПУ, 2006. С. 160 – 163.
11. Разумов Р. Система урбанонимов русского провинциального города конца XVIII – XX веков (на примере Костромы, Рыбинска и Ярославля). Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ярославль, 2003. 19 с.
12. Романюк М. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX – поч. XXI ст. Ужгород: Гражда, 2007. 124 с.
13. Теория и методика ономастических исследований. Под ред. А.П. Непокупного. М.: Наука, 1986. 256 с.
14. Imrichova M. Structurene typu nazvov ulic a ich vhodnost' na komunikaciju (na materiali z Presova). *Urbanonyma v kontexte historie a súčasnosti*. Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3 – 5 septembra 1996). Bratislava; Banska Bystrica, 1996. S. 106 – 109.
15. Urbanonyma v kontexte historie a súčasnosti. *Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3 – 5 septembra 1996)*. Bratislava; Banska Bystrica, 1996. 285 s.

REFERENCES

1. Belenykaya V. (1969) Toponimy v sostave leksicheskoy sistemy yazyka [Toponims in the lexical system of language]. Moscow: Izd-vo MGU, 168 s. [in Russian].
2. Karpenko Y. (1964) O sinhronicheskoy toponimike [About synchronous toponymy]. *Printsyepy toponimiki*. Moscow: Nauka. S. 45 – 86 [in Russian].
3. Karpenko Y. (1980) O funktsiyah sobstvennyh imyon [About functions of proper names]. *Spoločenske fungovanie vlastnych mien: VII slovenska onomasticka konferencia (Zemplinska širava 20 – 24 septembra 1976): Zbornik materialov*. Bratislava: Veda. S. 9 – 16 [in Russian].
4. Loboda V. (1974) Vplyv antroponymiy i hidronimiy na tvorennya suchasnoyi oykonimiyi Pivnichnoho prychnomorya [The influence of anthroponymy and hydronymy on the creation of a modern oykonymy of the territory near northern Black Sea]. *Pytannya onomastyky Pivdennoyi Ukrayiny*. Kyiv: Naukova dumka. S. 107 – 112 [in Ukrainian].
5. Lyashenko R. (2003) Dynamika urbanonymiv piznyozaselenoho rehionu Ukrainy (na materiali Kirovohradshchyny) [Dynamics of urbanonyms of the late-populated region of Ukraine (based on Kirovohrad region)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derz. ped. un-tu im. V. Hnatyuka*. S. 129 – 132 [in Ukrainian].
6. Mezenko A. (1991) Urbanonimiya Belorussiyi [Urbanonymy of Belarus]. PhD the author's abstract. Minsk. 35 s. [in Russian].

7. Morozova M. (1967) Slovoobrazovatelnyje typy nazvaniy geograficheskikh objectov Moskvy [Word-forming types of names of geographical objects of Moscow]. *Microtoponimiya*. Moscow: Izd. MGU. S. 71 – 80 [in Russian].
8. Nikonov V. (1967) Nauchnoje znachenije microtoponimiyi [the scientific significance of microtoponymy]. *Microtoponimiya*. Moscow. S. 5 – 14 [in Russian].
9. Pershyna N. (1974) O putyah formirovaniya oykonimiyi Donbasa sovetskoho perioda [About the ways of formation of the Donbas oikonomy of the Soviet period]. *Pytannya onomastyky pivdennoyi Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka. S. 122 – 124 [in Russian].
10. Razumov R. (2006) Nazvaniya zhylyh kompleksov – novaja raznovidnost urbanonimov. *Onomastica Povolzhya*. Ufa: Izd-vo BGPU. S. 160 – 163 [in Russian].
11. Razumov R. (2003) Sistema urbanonimov russkoho provintsialnogo goroda kontsa XVIII – XX vekov (na primere Kostromy, Rybinska i Jaroslavlya). PhD the author's abstract. Jaroslavl. 19 s. [in Russian].
12. Romanyuk M. (2007) Sotsialno zumovleni innovatsiyi v onomastykoni Zakarpattya kin. XX – poch. XXI st. [Socially conditioned innovations in onomasticon of Zakarpattya in the end of XX – the beg. of XXI c.]. Uzhhorod: Grazhda. 124 s. [in Ukrainian].
13. Teoriya i metodika onomasticheskikh issledovaniy (1986) [Theory and methodology of onomastic research]. Moscow: Nauka, 256 c. [in Russian].
14. Imrichova M. (1996) Structurene typy nazvov ulic a ich vhodnost' na komunikaciu (na materiali z Presova). *Urbanonyma v kontexte historie a súčasnosti*. Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3–5 septembra 1996). Bratislava; Banska Bystrica. S. 106–109 [in Slovakian].
15. Urbanonyma v kontexte historie a súčasnosti (1996). *Mater. z onomast. kolokvia (Banska Bystrica 3–5 septembra 1996)*. Bratislava; Banska Bystrica, 285 s. [in Slovakian].

ON THE FUNCTIONS OF URBANONYMS

Abstract. Urbanonyms so far belong to the poorly studied layer of toponyms. Though during last years many studies, devoted to this problem, have appeared, many theoretical issues of how their functioning in the language stay unclear. One of them is the problem of identifying of functions of urbanonyms.

Considering the issues of the functioning of urbanonyms, we aim to find out why they arise, exist, transform, that is, to determine the role of these names in the life of language and society. At the same time it is necessary to start from the fact that urban names are primarily proper names. Therefore, their main function is nominative-differentiating; it is primary, immanent, such that is given to words only because they appeared in the language as onyms.

Optional functions are functions that are synchronously actualized only in part of proper names, and in others are hidden, as a potential opportunity.

As we define an optional function as a function only for some names and the primary function as such, which applies to all names, we classify the characteristic function as the primary one (next to the nominative one) for unofficial urbanonymy.

The optional ideological function is related to the existence of the so-called memorial, commemorative, or dedication and honors names in the toponymy. Both perform one function - reflecting the ideology of a particular society at a certain stage in its development.

Common to so-called emotional and aesthetic names is the attempt to conjure up a certain speaker's imagination. It is connected with the desire of society to reflect in the names certain aesthetic ideas and concepts that cause the appearance of positive emotions.

Thus, the main function of all urban names is nominative identification. For unofficial urbanonymy, we also highlight the characteristic function as the primary one. For the other group, ideological, associative (aesthetic and emotional) and characteristic functions are optional.

Keywords: urbanonyms, functions of urbanonyms, nominative function, characteristic function, ideological function, associative function.

Стаття надійшла до редакції 14 червня 2019 р.

© Негер О., 2019 р.

Оксана Негер – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-9823-8329>

Oksana Neher – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-9823-8329>